

DEĐİŐEN DÜNYADA SOSYOLOĐI

Temeller
Kavramlar
Kurumlar

PROF.DR. VEYSEL BOZKURT

11. Baskı

 E K İ N
Basım Yayın Dağıtım

2015

© 2015 Ekin Yayınevi

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 Sayılı Yasa'nın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan yayınevinin izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, özetlenemez, yayınlanamaz, depolanamaz.

Sertifika No: 0607-16-008681

ISBN: 978-605-327-126-0

Sayfa Düzeni

Murat Özbay

Kapak Düzeni

Murat Özbay

Baskı ve Cilt:

Star Ajans Ltd. Şti.
Alaaddinbey Mah. 634. Sk.
NİLTİM Ayaz Plaza No: 24
Tel. (0224) 249 33 20
Sertifika No: 15366

Baskı Tarihi: Şubat 2015

EKİN Basım Yayın Dağıtım

Şehreküstü Mah. Cumhuriyet Cad.
Durak Sk. No: 2 Osmangazi / BURSA
Tel .: (0.224) 220 16 72 - 223 04 37
Fax.: (0.224) 223 41 12
e-mail: info@ekinyayinevi.com
www.ekinyayinevi.com

ÖNSÖZ

Bazı yazarlar sosyoloji öğrenmeyi, bisiklet kullanmaya benzetirler. O'nu vaktiyle bir kez öğrenmişseniz, kullanması son derece kolaydır. Ancak bilmeyen birisine öğretilmesi ise, bir o kadar zordur.

Günlük hayatımızda zaman zaman sosyolojik sorular soruyor ve onların cevaplarını arıyoruz. Bir diğer ifade ile sosyoloji eğitimi almadan da, aslında sosyoloji yapıyoruz.

Sosyoloji, insanın kendi içinden geçerek, topluma/toplumsala doğru yapmış olduğu entelektüel yolculuğun adıdır.

Günümüz insanı giderek artan bir biçimde, daha çok *kendine* dönük hale gelmektedir. Gelir ve refah düzeyimiz arttıkça, kendimize hayranlığımız ve kibrimiz de o kadar artıyor; *başkalarını* daha az umursar hale geliyoruz.

Her şeyde sadece kendimizi arıyoruz. Hepimiz daha "iyi bir yaşam" istiyoruz. Ancak ekonomik ve siyasal krizler bazı gerçekleri acı bir biçimde hatırlatana kadar, "**bireysel iyi**" olmanın yolunun, aynı zamanda "**toplumsal iyi**"den geçtiğini unutuyoruz.

Sosyoloji, bireysel yaşam kalitemizin, toplumsal yaşam kalitemizden bağımsız düşünülemediğini iddia eden bir bilim dalıdır.

O, her şeye rağmen, “daha güzel bir dünya” olabileceğine inananların bilimidir.

Bu kitap, esas olarak bir giriş çalışmasıdır. Sosyolojinin temellerini, kavramlarını ve kurumlarını konu almaktadır.

Bilindiği gibi sosyoloji, amatörü en çok olan bilimlerden birisidir. Dolayısıyla yazım sürecinde herkesin rahatlıkla anlayabileceği bir üslup kullanmaya özen gösterilmiştir.

Sosyoloji, içinde yaşadığımız değişim süreciyle ilişkili ve olabildiğince eğlenceli hale getirilmeye çalışılmıştır.

Bu kitap yazıldıktan sonra, Prof. Dr. Fügen Berkay, Y. Doç. Dr. Bedri Mermutlu, Y.Doç. Dr. Mert A. Gökırmak, Dr. Rıza Sam, Dr. Memet Zencirkıran, Dr. Uğur Dolgun ve Şenol Baştürk metni okuyarak, eksiklerinin giderilmesine yönelik oldukça önemli katkılarda bulundular. Zaman ölçüsünde onların iyileştirmeye yönelik önerilerinden faydalandım.

Çalışmanın eksiklerinin sadece yazarına ait olduğunu hatırlatarak, tüm katkıda bulunanlara gönülden teşekkür ediyorum.

Okurlarımız da iyileştirmeye yönelik eleştirilerini iletebilirlerse müteşekkır kalırım.

Çıkacağınız yolculuktan eğer keyif alırsanız, bu çalışma amacına ulaşmış sayılacaktır.

Veysel BOZKURT

İÇİNDEKİLER

1. SOSYOLOJİK PERSPEKTİF

✓ SOSYOLOJİ NEDİR?.....	2
✓ SOSYOLOJİK HAYAL GÜCÜ	5
✓ TOPLUM, TOPLUMSAL DAVRANIŞ VE TOPLUMSAL İLİŞKİ	7
✓ BİREY VE TOPLUM.....	12
Sosyolojik Bakışa Bir Örnek: Durkheim'ın İntihar Teorisi	13
✓ SOSYOLOJİ VE SAĞDUYU	16
✓ SOSYOLOJİ BİZE NE KAZANDIRIR?	17
✓ SOSYOLOJİ VE DİĞER SOSYAL BİLİMLER.....	19

2. SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ VE SOSYOLOJİ TEORİLERİ

✓ SOSYOLOJİK DÜŞÜNCENİN KÖKENLERİ	23
✓ BÜYÜK DÖNÜŞÜMLER VE İLK DÖNEM SOSYOLOJİSİ	27
Büyük Dönüşümler	27

İLK DÖNEM SOSYOLOJİSİ:	
✓ SAINT SIMON, COMTE VE SPENCER	29
Saint-Simon (1760-1825)	29
Auguste Comte (1798-1857)	30
Herbert Spencer (1820-1903)	32
✓KLASİK SOSYOLOJİ TEORİSİ:	
DURKHEIM, MARKS VE WEBER	34
Emile Durkheim(1858-1917)	34
Karl Marks (1818 – 1883)	36
Max Weber (1864-1920)	38
✓MODERN SOSYOLOJİ TEORİLERİ	
Sembolik Etkileşim Teorisi	41
Yapısal-Fonksiyonalist Teori	45
Çatışma Teorisi	48
Bir Örnek: Fonksiyonalist, Çatışmacı ve Sembolik Yaklaşımlar Açısından Spor	53
✓POSTMODERNİTE VE SOSYAL TEORİ	
KÜRESELLEŞME VE SOSYOLOJİNİN KRİZİ	59

3. SOSYOLOJİK ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

BİLGİ, ARAŞTIRMA VE BİLİM OLARAK SOSYOLOJİ	63
Bilgi ve Araştırma Türleri	64
BİLİM OLARAK SOSYOLOJİ	66
SOSYOLOJİK ARAŞTIRMA SÜRECİ	68
Problemin Tanımlanması:	68
Literatür Taraması:	68
Hipotezlerin ya da Araştırma Stratejisinin Belirlenmesi:	69
Verilerin Toplanması ve Yorumlanması:.....	70
Araştırma Raporunun Yazılması:	71
NİCEL (KANTİTATİF) ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	71
Toplumsal Anket Araştırması (Survey).....	73
Deney Yöntemi	75
Karşılaştırmalı Araştırma ve Tarihsel Analiz Yöntemi	77
NİTEL (KALİTATİF) ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	77
Etnografik Mülakat ve Katılımcı Gözlem:.....	79
Örnek Olay	80

Yaşam Öyküsü (Life History).....	82
Nitel ve Nitel Araştırma Yöntemlerinin Karşılaştırması	83
TOPLUMSAL ARAŞTIRMA VE ETİK.....	86

4. KÜLTÜR

KÜLTÜR NEDİR?.....	90
KÜLTÜRÜN ÖGELERİ.....	93
Değerler	93
İnançlar	97
Semboller	98
Dil	100
Normlar	101
KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK.....	104
Etnosantrizm ve Kültürel Görececilik.....	104
Alt Kültür ve Karşı Kültür	105
Seçkin Kültürü ve Popüler Kültür.....	106
KÜLTÜREL DEĞİŞME.....	107
KÜRESELLEŞME VE KÜLTÜR.....	109

5. TOPLUMSALLAŞMA

✓ TOPLUMSALLAŞMA, KALITIM VE ÇEVRE.....	111
✓ TOPLUMSALLAŞMA TEORİLERİ	115
Freud: Psikanalitik Yaklaşım	115
Mead : Toplumsal Benlik	118
✓ TOPLUMSALLAŞMANIN ARACILARI.....	123
Aile	123
Okul	124
Arkadaş Grubu	125
Medya.....	126
✓ TOPLUMSALLAŞMA VE YAŞAM EVRELERİ.....	127
Çocukluk.....	128
Ergenlik	129
Yetişkinlik	130
Yaşlılık.....	131

6. TOPLUM VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİM

TOPLUM TİPLERİ.....	135
AVCI VE TOPLAYICI TOPLUMLAR.....	135
GÖÇEBE VE BAHÇIVAN TOPLUMLAR.....	136
TARIM TOPLUMLARI.....	138
ENDÜSTRİYEL TOPLUMLAR.....	139
ENDÜSTRİ-SONRASI TOPLUMLAR.....	140
TOPLUMSAL ETKİLEŞİM.....	143
TOPLUMSAL ETKİLEŞİM TİPLERİ.....	144
TOPLUMSAL ETKİLEŞİMİN ÖĞELERİ.....	146
Statü.....	146
Toplumsal Rol.....	147
Toplumsal Ağ.....	148

7. TOPLUMSAL GRUPLAR VE FORMEL ÖRGÜTLER

TOPLUMSAL GRUPLAR.....	151
GRUP KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ.....	152
GRUPLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	154
Birincil ve İkincil Gruplar.....	154
Referans Grupları, İç Gruplar ve Dış Gruplar.....	156
GRUP DİNAMİKLERİ.....	157
Liderlik.....	157
Gruba Uyum.....	159
TOPLULUK VE TOPLUM.....	159
İNTERNET TOPLULUKLARI.....	162
FORMEL ÖRGÜTLER.....	164
ÖRGÜT NEDİR?.....	165
BÜROKRASİ.....	165
Bürokrasi Kavramı.....	165
Weberyen Bürokrasi Teorisi.....	167
İdeal Tip Kavramı.....	167

Rasyonalite	168
Otorite Türleri	168
Weberyen Bürokrasinin Temel Karakteristikleri	169
Weberyen Bürokraside Memur	170
Bürokrasinin Üstünlükleri	170
Bürokrasinin Sakıncaları ve Oligarşi	171
Çağdaş Gelişmeler ve Bürokrasi	172

8. TOPLUMSAL SAPMA VE SUÇ

SAPMA VE TOPLUMSAL KONTROL NEDİR?	173
BIYOLOJİK VE PSİKOLOJİK TEORİLER.....	178
SOSYOLOJİK TEORİLER	181
Yapısal-Fonksiyonel Yaklaşım	181
Etkileşimci Yaklaşım	184
SUÇ TİPLERİ VE CİNSİYET	186
TÜRKİYE'DE SUÇ	188

9. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA

TABAKALAŞMA SİSTEMLERİ	195
Kölelik	195
Kast	196
Zümreler (Estates, Feodalite)	197
Sınıf	199
MARKS VE TOPLUMSAL SINIFLAR.....	199
WEBER, SINIF VE STATÜ	200
TOPLUMSAL HAREKETLİLİK.....	202
KÜRESELLEŞME VE TOPLUMSAL EŞİTSİZLİK.....	206

10. SİYASET

İKTİDAR VE OTORİTE	214
SİYASAL DÜZENİN SOSYOLOJİK ANALİZİ.....	218
DEVLET KAVRAMI.....	221
OTORİTERYEN DEVLET.....	223
TOTALİTERYAN DEVLETLER.....	224
DEMOKRASİ.....	225
ULUS DEVLET, KÜRESELLEŞME VE AVRUPA BİRLİĞİ	230

11. DİN

DİNİN ANLAMI	240
İLK İNSAN TOPLUMLARINDA DİN	242
Özgün Çalışma: !Kung Toplumunda Şifa	244
SOSYOLOJİ TEORİLERİ AÇISINDAN DİN.....	245
Marks'ın Din Anlayışı.....	245
Durkheim'in Fonksiyonalist Yaklaşımı	246
Max Weber'in Din Sosyolojisi	248
GÜNÜMÜZDE DÜNYA DİNLERİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	252
SEKÜLARİZM	254
TÜRKİYE'DE DİN VE TOPLUM.....	255

12. AİLE

AİLENİN ANLAMI	259
AİLE TÜRLERİ	262
EVLİLİK TÜRLERİ	263
BİR EVLİLİK ÖRNEĞİ: FAS'TAKİ BİR KÖYDE NİŞAN VE EVLİLİK ADETLERİ	265
TOPLUMSAL DEĞİŞME VE AİLE.....	268
EVLİLİKTE UYUM.....	270

BOŞANMA	274
TÜRKİYE'DE AİLE	275

13. EĞİTİM

EĞİTİMİN ANLAMI	278
FONKSİYONALİST TEORİ AÇISINDAN EĞİTİM	279
ÇATIŞMACI TEORİ AÇISINDAN EĞİTİM	281
SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİLİK AÇISINDAN EĞİTİM	283
EĞİTİMDE ÇAĞDAŞ YÖNELİMLER	284
GELECEĞİN EĞİTİMİ	286
TÜRKİYE'DE EĞİTİM	290
Türkiye'de Eğitimde Mevcut Durum	294

14. EKONOMİK YAŞAM

EKONOMİK DÜZENİN SOSYOLOJİK ANALİZİ	300
Fonksiyonalist Perspektif	301
Çatışma Kuramı	301
Sembolik Etkileşim yaklaşımı	302
ENDÜSTRİ TOPLUMUNDA İŞİN ÖRGÜTLENMESİ	302
Taylorist Bilimsel Yönetim Anlayışı ve İnsan İlişkileri Okulu	302
Fordizm: Kitle Üretimi	306
Fordizmin Krizi	310
POST-ENDÜSTRİYEL ÇAĞDA İŞİN ÖRGÜTLENMESİ	312
Standartlaşmanın Sonu	312
İşin Yeniden Örgütlenmesi: Esnek ya da Yalın Üretim	314
Post-endüstriyel Çağın İşleri ve Örgütleri	317
ÇALIŞMANIN GELECEĞİ	319

15. TOPLUMSAL DEĞİŞME VE KÜRESELLEŞME

TOPLUMSAL DEĞİŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	326
Fiziki çevre faktörü	326
Kültürel Faktörler	327
Teknoloji faktörü	328
Diğer faktörler	329
KÜRESELLEŞME	329
KÜRESELLEŞMEYE YAKLAŞIMLAR	330
KÜRESELLEŞMEYİ ORTAYA ÇIKARTAN FAKTÖRLER.....	337
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YENİ OLAN NE?	339
KÜRESELLEŞMENİN TOPLUMSAL SONUÇLARI	341
KÜRESELLEŞME VE GÜVENSİZLİK	343
KÜRESELLEŞME VE TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME	347
EK Sosyolojinin Dalları:	351
KÜÇÜK SÖZLÜK	355
KAYNAKÇA	379
İNDEKS	395

1. SOSYOLOJİK PERSPEKTİF

Hiç merak ettiniz mi, günümüzün gençliği ile onların anne ve babalarının gençken sahip oldukları değerler arasındaki farkları? Neden kadınlar toplumda erkeklere göre daha geri plandadırlar? Neden aile, içinde yaşadığımız toplumda son derece önemlidir? Neden günümüzün aile yapısı geçmişin aile yapısından oldukça farklıdır? Neden boşanmalar artıyor? Neden aşk evlilikleri geleneksel toplumlarda yaygın değildi? Neden farklı gelir gruplarından gelen gençler, bir çok bakımdan farklı değerlere sahiptirler?

Şimdiki ailenizde değil de çölde bir bedevi ailesinde büyümüş olsaydınız, acaba şu anda nasıl bir birey olurdunuz? Ya da kendinizi Nepal’de çobanlık yapan bir ailenin üyesi olarak hayal edin. Henüz bir yaşınıza girmeden sizi çocuğu olmayan bir Kraliyet Ailesi’nin evlatlık edindiğini düşünün. Nasıl bir hayatınız olurdu?

Aslında bunlara benzer sorular sormaya başladığınızda “amatör sosyoloji” yapmaya da başladınız demektir.

SOSYOLOJİ NEDİR?

Sosyoloji içinde yaşadığımız dünyayı anlamaya çalışan, son derece heyecan verici bir bilim dalıdır. Bazı yazarlara ¹ göre sosyal bilimler içinde en ihtirastlısıdır ve alanı son derece geniş-tir. Göç, toplumsal değişme, sanayileşme, romantik aşk, din, savaş, hukuk, suç, gençlik sorunları ve küreselleşme vb. sosyo-lojinin ilgilendiği konulardan sadece bir kısmını oluşturuyor.

Berger'in² ifadesiyle, sosyoloji "özeldeki geneli" ya da "benzerlik içindeki farklılığı" gören bilim dalıdır. Sosyolojinin en önemli bilgeliği, *şeyler görüldüğü gibi değildir*. Sosyal gerçeklik, çok sayıda anlam katmanına sahiptir. Her yeni katmanın keşfi bütünü algılanışını değiştirir. Berger'a göre "Sosyoloji, bir uygulama değil, *anlama çabasıdır*."

Sosyoloji, bir çok sosyal bilim dalında olduğu gibi, genç bir bilim olarak değerlendirilir. İsim babası, daha sonraki bölümde sosyolojiye katkıları incelenecek olan *Auguste Comte*'tur. Latince eş, arkadaş, birliktelik (companion) anlamına gelen "*socius*" ile Yunanca inceleme (study) anlamına gelen "*logos*" sözcüklerinin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Kelime anlamı itibariyle, "*Toplumsal üyeliğin temellerinin incelenmesi*" olarak tanımlanabilir.³

Giriş kitaplarının hemen hemen tümünde sosyoloji, "*toplumu inceleyen bilim dalı*" olarak tanımlanır. Ancak bu tanım doğru olmakla birlikte yetersizdir. Çünkü diğer sosyal bilim dalları da farklı şekillerde de olsa toplumu incelerler.

Sosyologlar, bilim anlayışlarındaki farklılıkların da etkisiyle, çok çeşitli sosyoloji tanımları yapmışlardır. Örneğin Durk-

¹ Taylor, S.; *Sociology: Issues and Debates*, MacMillan Pub. London, 1999, s.1

² Berger, P.; *Invitation to Sociology: Humanistic Perspective*, Nevyork:Achor, 1963, s.23 vd.

³ Abercrombie, N.; Hill, S.; and Turner, B.S.; *Dictionary of Sociology*; Penguen, 1994, s. 396.

heim'a göre, "*toplumsal kurumların*", Giddings'e göre, "*toplumsal olayların (fenomenlerin)*" bilimidir. Weber sosyolojiyi, "*toplumsal eylemi (action) inceleyen bilim*". Simmel ise, "*insan ilişkilerini inceleyen bilim*" dalı olarak tanımlamıştır⁴.

Bazı çağdaş yazarlar⁵ da sosyolojiyi, "*insan toplumunun sistematik ve kuşkucu incelemesi*" olarak tanımlamışlardır. Bottonmore'a⁶ göre sosyoloji, toplumsal antropoloji ile birlikte, toplumun belli bir yanını değil de, toplumsal hayatı bir *bütün* olarak ele almak isteyen; toplumu oluşturan sosyal gruplar ve kurumlar arasındaki dokusal ilişkileri incelemeye kalkışan ilk bilim dalıdır. Bu bakımdan sosyolojinin temel iddiası, toplumsal yapıdır; yani *belli bir toplumdaki eylem ya da davranış formları arasındaki sistematik karşılıklı ilişkilerdir*.

Sosyoloji, bireylerin içinde yaşadıkları toplumsal bağlamdan ayrı düşünülemeyeceğini savunur. O, toplumun farklı parçaları arasındaki iç bağımlılığı vurgular. Yaptığı genellemelerle spesifik olayların tanımının ötesine geçer. Sosyoloji, toplumların nasıl oluştuğunu sorarak başlar ve toplumsal yaşamı sorgular.⁷ Sosyoloji, toplumsal deneyimlerimizi anlamaya çalışan entelektüel bir disiplin olma iddiasındadır.⁸

İnsanlar sosyal varlıklardır. Aşk ilişkilerinden savaşa kadar, yaptığımız her şey başkalarıyladır. Bizler sürekli gruplar inşa ederiz. Bizim umutlarımız, korkularımız, fırsatlarımız, kimliğimiz ve davranışlarımızın hepsi, sosyal anlayışları ifade eder. Kim olduğumuz, toplumdaki konumuzla yakından ilişkili-

⁴ Koenning, S.; *Sosyoloji: Toplum Bilimine Giriş*, Ütopya yay. İstanbul, 2000, s.1.

⁵ Macionis ve Plummer, *Sociology: A Global Introduction*, Prentice Hall Europe, New York,1998, s. 4

⁶ Bottonmore, T.B.; *Toplumbilim*, Çev. Ü. Oskay, Doğan Yay. İstanbul, S. 15.

⁷ Taylor, A.g.e., s. 2.

⁸ Berger, P.E.; Berger, B.; *Sociology: A Biographical Approach*, Basic Books, 1995, s.3...

dir. Eğer sokakta yaşayan bir insan ya da bir şirketin tepe yöneticisi olsaydık hayatımız çok farklı olurdu.⁹

Sosyologlar, zihin okuyucuları ya da geleceği söyleyen falcılar değillerdir. Fakat onlar daima yabancıları tanımlar ve geleceği tahmin etmeye çalışırlar. Sosyoloji, insan davranışının geniş bir perspektif içinde incelenmesidir. Bazı yazarlar, sadece bir sosyoloji yoktur, sosyolojiler vardır diyor. Bugün sosyolojide, 50'den fazla alt uzmanlık alanı mevcuttur.¹⁰

Smelser'ın da belirttiği şekilde, bugün adeta güneşin altındaki hemen hemen her şeyin sosyolojisi vardır. Bazı yazarlara göre sosyoloji, son derece parçalanmış bir biçimde uzmanlaşmıştır ve ilgili literatürü ortak bir temele oturtmak son derece güçtür. Bu yazarlar, sosyolojinin alanının son derece dağınık ve ortak bir kimlikten yoksun olduğunu iddia etmektedirler. Ancak Smelser'ın da haklı olarak belirttiği şekilde bu yorumlar abartılıdır¹¹.

Bu olağan üstü geniş ilgi alanına rağmen, eklektik bir yaklaşımla sosyolojiyi "toplumu, grupları, toplumsal ilişkileri ve kurumları sistematik olarak inceleyen bilim dalı"¹² şeklinde tanımlayabiliriz.

⁹ Gelles, R.J.; and Levine, A.; *Sociology: An Introduction*, Fifth Edition, McGroaw-Hill, Inc., 1991, s.6.

¹⁰ Bkz. Kamyemer, K.C.V.; Ritzer, G.; Yetman, N.R.; *Sociology: Experiencing Changing Societies*, Forth Editon, Ally And Bacon, 1990, s. 3; Macionis, J.J.; *Sociology*, Sixth Edition, Prentice Hall, New Jersey, 1997, s.1; Schaefer, R.T.; Lamm, R.P.; *Sociology*: 1995, s.5.

¹¹ Smelser, J.N.; *Sociology*, Blackwell Publisher, Massachusetts, 1994, s.8.

¹² Giddens, A./1; *Introduction To Sociology*, Norton, London, 1996, s.1; Gelles, R.J.; and Levine, A.; *Sociology: An Introduction*, Fifth Edition, McGroaw-Hill, Inc., 1991, s.6; Thomson, W.E; and Hickey, J.V.; *Society in Focus*, Third Edition, Longman, New York, 1999; s.5.

SOSYOLOJİK HAYAL GÜCÜ

Bir yazar¹³, sosyolojinin bize içinde yaşadığımız topluma “uzaylı yaratıklar gibi bakma becerisi kazandırdığını” söyler. Bir başka yazara¹⁴ göre ise sosyoloji, herkesin genelde işine burnunu sokan *sinir bozucu bir yabancı* gibi davranır. Sosyoloji sorular sorarak rahat ve sesiz hayat tarzını bozar; belli şeyleri bulmacaya dönüştürür ve bildik olanı bilmedikleştirir. Kipling’in¹⁵ öyküsündeki kırkayak gibi, öz bilinç kazandığında insan adım atamaz hale gelebilir veya bazıları kendilerini aşağılanmış hissedebilir. O güne kadar bildikleri ve gurur duydukları değerden düşer. İnsan şoka uğrayıp, hoşnutsuz olabilir.

İnsanlar, temel varoluş kaygılarını aşabilmek için, büyü, gizemli ya da fantastik dünyalar yaratırlar. Bu hayali dünyalar/değerler, bir çok insan için birer sığınak olur. Oysa sosyoloji, *hayatın büyüsunü bozan bir bilim olmuştur.*

Bourdieu’ya¹⁶ göre sosyoloji, sadece toplumu değil, kendisini de sürekli olarak sorgular. Sosyoloji yapmanın özel gücü, sıklıkla insanların bulacakları şeyden korkmalarındır. Sosyoloji, hiç durmadan, kendisini uygulayan kimseyi, *katı gerçeklerle yüz yüze getirir.*

Ancak bazı rahatsız edici taraflarına rağmen sosyoloji bir perspektif, dünyaya bakış açısı sunar. **Sosyolojik perspektif** aynı olmayan *dünyalar arasında pencereler* açar. İçinde yaşadığı-

¹³ Osborne, R.; Loon, B.V.; *Introducing Sociology*, New York, 1999, s.4.

¹⁴ Bauman, Z., *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A.Yılmaz, Ayrıntı yay. İstanbul, 1999, s. 23.

¹⁵ Kipling’in öyküsündeki kırkayak, kırk ayağının kırkını da rahatlıkla kullanarak gayet güzel bir şekilde yürürken, karşısına çıkan bir dalkavuk, onun eşsiz hafızasına övgüler düzmeye başlar ve hiçbir zaman yirmi birinci ayağından önce on ikinci ya da otuz beşinciden önce yirmidokuzuncuyu atmadığını söyler. Acımasızca özbilinç kazandırılan kırk ayak, artık adım atamaz olur. Bkz.Age., s.24.

¹⁶ Bourdieu, P., *Toplumbilim Sorunları*, Kesit Yayıncılık, Tür. I. Ergüden, İstanbul, 1997, s.20.

muz dünyayı geniş bir sosyal bağlamda görmeyi sağlar. Sosyolojik perspektifin temelinde insanların toplum tarafından nasıl etkilendikleri vardır.¹⁷

Toplumsal dışlanmışlar arasında sosyolojik bakış açısı daha yaygındır. Almanya'da yaşayan bir Türk, İngiltere'de yaşayan bir Pakistanlı'nın deneyimlerinde, ırk faktörünün etkisini öğrenmeleri uzun sürmez. Bu durum kadınlar, gayler, lezbiyenler, özürllüler, evsizler ve yaşlılar için de söz konusudur¹⁸ Özellikle büyük toplumsal krizler insanların dengesini bozar ve sosyolojik bakış açısını uyarır. Nitekim daha sonraki bölümde görüleceği şekilde, sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışı, böyle bir dönemde olmuştur.

Birey ve toplum arasındaki karşılıklı bağımlılık, sosyolojinin ana odak noktasını oluşturur. Onun anlaşılması, geniş bir toplumsal bağlamda kendimizi anlamayı yani sosyolojik bir hayal gücünü (sociological imagination) gerektirir. Sosyolojik hayal gücü ile içinde yaşadığımız toplum ve kendimiz arasındaki ilişkiyi daha iyi görebiliriz. Mills'in belirttiği şekilde, "tarih" ile "hiyografî" arasındaki ilişkiyi daha iyi kavrayabiliriz. Bizler bir açıdan toplumun ve içinde yaşadığımız tarihsel süreçlerin ürünleriyiz. Fakat aynı zamanda tarihi yapan insanlarız. Davranışlarımızla toplumu değiştirir, onun üretimine katkıda bulunuruz.¹⁹ Bu ayrım sosyolojik açıdan çok önemlidir. Çünkü bu bizim genel olanda özel olanı görmemizi sağlar.

Mills'e²⁰ göre , toplumu ve bireyi birlikte ele almadıkça, ne bireyin hayatını ne de toplum tarihini tam olarak kavrayabiliriz. İnsanlar karşılaştıkları sorunları, güçlükleri, felaketleri,

¹⁷ Henslin, J. M.; *Essentials of Sociology, A Down-to-Earth Approach*, Ally and Bacon, 1996, s.2.

¹⁸ Macionis/Plummer, Age. s.12:

¹⁹ Thomson/Hickey/Society in Focus.. s.5.

²⁰ Mills, C. W.; *Toplumbilimsel Düşün*, Çev. Ü.Oskay, Kültür Bakanlığı Yay. 1979, s.8 vd.

tarihsel değişmeler ya da kurumsal ilişkiler ve çatışmalar açısından düşünüp değerlendirmemektedirler. İnsanlar, mutluluk ve refah içinde yaşadıklarında, bunun toplumun o günkü durumunu sayesinde olduğunu fark etmemektedirler.

Sosyolojik hayal gücü, tarihsel dönemlere ve bu dönemlerin olgularına, çok sayıdaki insanın meslekleri ve iç yaşamları açısından bakabilme yeteneğini kazanır. Bireylerin *kişisel huzursuzlukları*, bazı *toplumsal sorunlara* bağlı olabilir. İnsanın kendi hayatının anlamını kavrayabilmesi ve kendi geleceğini görebilmesi için, içinde yaşadığı tarih döneminin ve diğer insanların bilincinde olması gerekir. Örneğin 100 bin nüfuslu bir kentte, adamın biri işsizse ve başka hiçbir istihdam dışı nüfus yoksa, bu *kişisel* bir sorundur. Çözümü için söz konusu adamın karakteri, becerileri, yararlanabileceği mevcut olanaklar üzerinde durmak gerekir. Fakat çalışabilir nüfusu 50 milyonu bulan bir ülkede, nüfusun 15 milyonu istihdam dışında kalmışsa (yani işsizse), bu bir *toplumsal sorundur* ve çözümü için, tek tek bireylerin imkanları, becerileri ve karakteri üzerinde durmamız yetmez. Çünkü toplumsal yapı çöktüğü için bireyler, iş bulamaz (ya da göremez) hale gelmişlerdir.

Mills'in verdiği bir başka örnek ise *evlilik* sorunu ile ilgilidir. Evlilikte erkek olsun, kadın olsun, bir çok insan kişisel sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Ama her 1000 evlilikten 250'si, evliliğin ilk dört yılı içinde boşanmayla sonuçlanıyorsa, ortada aile ve evlilik kurumuyla, hatta onları oluşturan temeldeki diğer kurumlarla ilgili yapısal bir sorun var demektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, *sizin birey olarak yaşam kaliteniz, büyük ölçüde toplumun yaşam kalitesine bağlıdır.*

TOPLUM, TOPLUMSAL DAVRANIŞ VE TOPLUMSAL İLİŞKİ

Şu ana kadar sürekli olarak sosyolojinin toplumu inceleyen bilim dalı olduğu vurgulandı; ancak toplumun ne olduğu üze-

rinde durulmadı. Sosyolojinin temel inceleme nesnesi olan toplumu bazı yazarlar²¹, “kenarları olmayan bir ağ”a benzetiyorlar.

Durkheim’a²² göre toplum, *bireylerin basit bir toplamı değildir. O’nun için toplum “kendine has nitelikleri olan, özgül bir gerçekliği temsil eder”*. En basit tanımıyla toplum, *bir kültür ve bölgeyi paylaşan insan grubudur*²³. Bir başka yazar ise benzer şekilde toplumu²⁴, ortak kültürü paylaşan, belirli bir toprak parçasında yerleşik, kendilerini birleşik ve özgün varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup olarak tanımlamaktadır.

İlk bakışta bıraktığı izlenimin aksine “toplum” son derece *muğlak* bir kavramdır. Sonuna toplum sözcüğünü ekleyerek kullandığımız kavramların (ör. kapitalist toplum gibi) toplum olup olmadığı tartışmalıdır. Örneğin “sembolik etkileşimci”ler, *toplum diye bir şeyin olmadığını* iddia etmektedirler. Onlara göre toplum, hakkında bilgi sahibi olamadığımız ya da doğru anlamadığımız şeyleri kapsayan yararlı bir terimdir. Buna karşılık bazı sosyologlar toplum kavramına, kendi ayakları üzerinde duran gerçeklik gözüyle bakarken, bazıları da, onun ulus devletle özdeşleştirilmesine karşı çıkmıştır²⁵. Günümüzde özellikle küreselleşme sürecinin yaptığı etki, sosyologların toplum kavramını yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır.

Yine toplum, “*yerleşik ilişkiler*”i ifade eden bir **kurumlar bütünüdür**. Bütün toplumlarda evlilik, piyasa, dini ritüeller ve hukuk gibi kurumlar vardır. Toplumlarda geliştikçe de bu kurumlar, artan bir biçimde uzmanlaşır ve örgütlü hale gelir. Kurum sözcüğü, sık sık örgüt yerine kullanılır. Örneğin eğitim kurumu denildiğinde, okullar ve üniversitelerin akla gelmesi gibi.

²¹ Bkz. Sezal, İ.; *Sosyolojiye Giriş*, Martı yay. Ankara,2002, s.7.

²² Durkheim, E. *Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları*, Çev. C.B.Akal,B/F/S Yay. İstanbul, 1985, s.120.

²³ Henslin, J.M., *Essential of Sociology, Age*. s.2..

²⁴ Marshall, G.; *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev O. Akınhay, D.Kömürctü), Bilim ve sanat yayınevi, Ankara, 1999, Age., s.732.

²⁵ Age., s.732.

Öte yandan kurumlar, birbiriyle ilişkili karmaşık bütünlüdür. Eğitim kurumunu ele alın; eğitim, siyaset kurumuyla yakından ilişkilidir. Çünkü hem finansmanında, hem de idaresinde siyaset kurumunun aldığı kararlar son derece belirleyicidir. Benzer şekilde, siyaset kurumu ekonomi ile yakından ilgilidir; çünkü finansmanını vergiler yoluyla yapar. Öte yandan ekonomi kurumu eğitim kurumu ile yakından ilişkilidir; çünkü, ekonominin gereksinim duyduğu nitelikli emek, eğitim kurumunda yetiştirilmektedir. Kurumları, birbirinden yalıtılmış olarak düşünmek mümkün değildir.²⁶ Günümüzde -aileden başlayarak, uluslararası örgütlere kadar giden bir perspektifte-toplum kavramı çok daha geniş bir bağlam içinde kullanılmaya başlanılmıştır.

Sosyolojinin bir başka anahtar kavramı da "*toplumsal davranış*"tır. Bilindiği gibi Weber'e göre **sosyoloji**, toplumsal davranışı/eylemi (action)²⁷ yorumlayarak anlamak ve bu yolla davranışı kendi akışı ve yarattığı etkileri ile birlikte sebeplerini ortaya koyarak açıklamak isteyen bir bilimdir. Weber, **toplumsal davranış kavramını** ise oldukça ayrıntılı bir biçimde açıklamak yoluna gitmiştir²⁸:

- Her davranış toplumsal davranış değildir. Sadece nesnelere yönelmiş olanlar da toplumsal davranış değildir. İçsel tutumlar, başkalarının davranışlarına yönelmiş olmaları halinde toplumsal davranış olur. Tek başına yapılan dua gibi davranışlar toplumsal davranış sayılmazlar. Bir bireyin ekonomik faaliyeti, ancak ve sadece başkalarının davranışlarını dikkate aldıkları takdirde toplumsal bir davranış olabilir.

²⁶ Fulcher, J.; Scott, J.; *Sociology, Age.*, s. 11.

²⁷ Weberle ilgili, ingilizce literatürde, "toplumsal davranış/social behaviour" kavramı değil, "toplumsal eylem/social action" kavramı kullanılmaktadır. Ancak Weber'in Almanca'dan yapılan Türkçe çevirilerinde, eylem yerine davranış kullanıldığı için, biz de burada davranışı kullanmayı tercih ettik. Bkz. Weber, M., *Sosyolojinin Temel Kavramları*, M. Beyaztaş, Bakış yay. İstanbul, 2002.

²⁸ Weber, M., *Age*. S. 40-3.

- Toplumsal davranış, başkalarının geçmişte ve şimdi yaptığı veya ileride yapması muhtemel davranışlara karşı yapılmış olabilir. Daha önce yapılmış bir saldırının intikamını almak; şu andaki bir saldırıyı savuşturmak veya ileride olabilecek bir saldırıya savunma önlemleri almak gibi.
- Her insan ilişkisi, toplumsal nitelik taşımaz. Tutum ve davranışların sadece başkalarına yönelik olanları, toplumsal niteliğe sahiptirler. Örneğin bisikletli iki kişinin birbiriyle çarpışması doğal bir olaydır. Fakat çarpışmamak için diğerine yol verme teşebbüsü ya da karşılıklı bağırıp çağırmalar, kavga veya dostça uzlaşma davranışları birer toplumsal davranıştır.
- Toplumsal davranış ne çok sayıda insan tarafından sergilenen benzer davranışların, ne de başkalarının etkisi altında sergilenen davranışların aynısıdır. Örneğin “yağmurun yağması ile sokaktaki insanların bir kısmının aynı anda şemsiyelerini açmaları” halinde başkalarının davranışına yönelme yoktur.

Weberyen teoride toplumsal davranış (eylem), anahtar kavramlardan birisidir. O'nun sosyoloji teorisini anlamak için toplumsal davranış/eylem türlerine daha yakından bakmakta fayda vardır. Weber **toplumsal davranış türlerini** dörde ayırır. Bunlar:

- **Amaçla ilişkili rasyonel davranış** (zweckrational): Kişinin dış dünyada nesnelere ve insanların davranışları ile beklentilerde bulunması ve bu beklentilerini akılcı şekilde ölçüp biçerek, kendi belirlediği amaca ulaşabilmek için birer “araç” olarak kullanması veya amaca ulaşması için “koşulları” değerlendirmesidir. Aron, Weber'in bu davranış tipini açıklarken, köprü inşa eden mühendisin, para kazanmaya çalışan spekülâtörün, zafer elde etmek isteyen generalin

davranışını örnek veriyor²⁹. Burada aktör, amacını açıkça tasarlama ve buna ulaşmak için araçları düzenlemiştir.

- **Değerle ilişkili rasyonel davranış** (wertrational): Kişinin bir davranışı, sırf ahlaki, estetik ya da dini bakımdan taşıdığına inandığı değerlerden dolayı sergilemesi ve bunu yaparken de davranışın doğuracağı sonuçları dikkate almasıdır. Değer bilinciyle yapılan davranış, hep inanılan “ilkeler”e ya da kişinin kendisinden beklenildiğine inandığı “talepler”e uygun şekilde davranmasıdır. Gemisiyle birlikte batan kaptanın davranışını buna örnek gösterebiliriz.
- **Duygusal davranış** (affektuel): Anlık duygusal tutum ve heyecanlarla yapılan davranıştır. Duygusal davranış, alışılmamış yani günlük olmayan bir tahrike karşı, kendi kontrolünü kaybederek yapılmış tepki halinde kendini gösterebilir. Örneğin ağlayan çocuğa tokat vuran annenin ya da futbol maçında sinirlerinin denetimini kaybeden oyuncunun attığı yumruk duygusal davranıştır.
- **Geleneksel davranış** (traditional): Kişinin yerleşik alışkanlıklara göre davranmasıdır. Geleneksel davranış, genellikle müphem ve belli başlı tahriklere karşı alışılmış şekilde tepki gösterme niteliğindedir. Alışkanlıklardan oluşan davranışlar, bu davranış tipine daha yakındır. Anlamli davranışlar sınırında yer alarak, toplumsal davranışlar kategorisine giren geleneksel davranışlarda, alışkanlıklara bağlılık belli bir anlamda ve derecede bilinçli şekilde devam ettirilmektedir. Geleneksel davranışlar bu durumda değer-bilinçli davranışlara yaklaşmaktadır. Ancak bütün bunların “*ideal tipler*” olduğu akıldaki tutulmalıdır.

²⁹ Aron, R., *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. K. Alemdar, İş Bankası yay. Ankara, 1986, s. 482-3.

Weber, **toplumsal ilişkiyi** ise³⁰, *tarafların bir anlam etrafında, birbirine göre uyarlanmış ve o anlama yönelmiş davranışlar sergilemesi* olarak tanımlamaktadır. O'na göre, toplumsal ilişki, tamamıyla ve sadece belirli bir anlamlı tarz içinde, *toplumsal davranış sergileme ihtimalinden* ibarettir. Bu ilişkinin içeriği, kavga, düşmanlık, aşk, dostluk, sadakat, alışveriş, bir sözleşmenin yerine getirilmesi veya iptali, ekonomik, cinsel veya başka türlü rekabet; sınıfsal veya milli dayanışma olabilir. Kavram, taraflar arasında dayanışma mı yoksa çatışma mı olduğunu belirtmektedir. Toplumsal ilişki, geçici ya da sürekli olabilir.

BİREY VE TOPLUM

Sosyologlar, ağırlıklı olarak toplumun birey üzerindeki etkisine yoğunlaşırlar ve genel eğilim itibariyle de bu süreçte topluma öncelik tanırırlar. Bu durum özellikle pozitivist geleneğin temsilcileri için geçerlidir.

Ancak bu geleneğin karşısında yer alan -başta sembolik etkileşimciler olmak üzere- toplumdaki ziyade bireye ve küçük gruplara öncelik veren sosyologlar da vardır. Uzun yıllar İngiltere başbakanlığını yapan M. Thatcher, bir konuşmasında (Şubat/1979) "*Toplum diye bir şey yoktur, sadece bireyler, kadınlar ve erkekler vardır*" diyor³¹.

Acaba Thatcher'ın ima ettiği şekilde toplum bir illüzyon mu? Toplum dediğimiz şey sadece bireylerin toplamından mı ibaret? Eğer öyleyse, bireyi inceleyen bilim dalı olan psikoloji, sosyolojinin görevini de üstlenmeye yetmez mi? Eğer bireyler istedikleri her şeyi yapabilselerdi -cinayetler dahil- her türlü sapkın davranışı sonuçta kabul etmek zorunda kalmaz mıydık?

³⁰ Werber, Age. s s. 49-53.

³¹ Kingdon, J.; *No Such Thing As Society?*, Open University Press 1992, s.1.; Osborne, Loon., Age., s. 6.